

А.Б. Кенджакулова^{1*}, Ж.С. Кайынбаева²

¹М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Алматы, Қазақстан

²М. Өтемисов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал, Қазақстан

E-mail: ¹ainura8883@mail.ru, ²zhannatarlan@mail.ru

ORCID: ¹0000-0001-8559-6429, ²0000-0001-6773-1623

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӨНЕР ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘДЕНИЕТТЕГІ ОРНЫ

Аңдатпа. Мақала қазіргі бейнелеу өнеріндегі авангардтық ағым-бағыттарға арналған. Қазіргі заманғы өнер деп аталатын бұл жаңа ағымның бір түрі перформанс пен инсталляция шығармаларын зерттеуге бағытталған. Концептуалды өнерде жұмыс жасайтын суретшілер шығармашылығы кеңінен қарастырылып, инсталляциялары мен перформанстарына кешенді талдау жасалды. Қазіргі өнердегі перформанстың түр тарихы мен типологиялық ерекшелігін қарастыра келе, перформанстың негізгі төрт элементі, түрлері мен өзіндік даралығы зерттелді. Қазақстанның қазіргі заманғы өнері, оның ішінде перформанстың қарқынды дамуы тәуелсіздік кезеңімен тұспа-тұс келгені жайында сөз қозғалып, отандық концептуалды өнерге шолу жасалды. 90-жылдары трансавангард қозғалысының негізін тұрғызған «Қызыл трактор» тобының көркем суреті, инсталляциялары мен перформанстары, графикасы сипатталып. Заманауи суретшілер отандық «Адуғ-асрап» тобының мүшелері – Алия Абубакирова, Гүлмарал Тәтгібай, Бейбіт Әсемқұл, Наталья Лигай, Жеңіс Нұртасұлы суреткерлігі талданды. Сонымен қатар, әлемдік бейнелеу өнеріндегі перформанс пен инсталляция терминдеріне шолу жасалып, әлем өнертануындағы бұл терминдердің анықтамалары беріліп суретшілер перформанстары мен инсталляциялары сарапталды. Заманауи бейнелеу өнеріне келген перформанс, инсталляция ұғымдарының жаңа термин болып бекітілгендігін негіздейтін теориялық ғылыми еңбектер мен авангардтық өнердің өкілдері алыс-жақын шетелден И.Кляйн, В.Аккончи, Г.Нич, К.Бурден, Й.Оно, Й.Бойс, ресейлік О.Кулик, М.Абрамович, В.Зарян сынды өнерпаздардың шығармашылығы да назардан тыс қалмады.

Алғыс: Мақала AP14871030 «Қазіргі Қазақстан мәдениетіндегі интермедиялдық феномені. Теориялық негіздері мен көркемдік тәжірибелері» атты гранттық ғылыми-зерттеу жобасы аясында әзірленді.

Кілт сөздер: қазіргі заманғы өнер, концептуалды өнер, перформанс, ультраперформанс, инсталляция, интернет-перформанс, квест-перформанс.

А.Б. Кенджакулова^{1*}, Ж.С. Кайынбаева²

¹Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Алматы, Казахстан

²Западно-Казахстанский Государственный Университет имени М. Утемисова,

Уральск, Казахстан

E-mail: ¹ainura8883@mail.ru, ²zhannatarlan@mail.ru

ORCID: ¹0000-0001-8559-6429, ²0000-0001-6773-1623

Современное искусство и его место в общественной культуре

Аннотация. Статья посвящена авангардным течениям в современном изобразительном искусстве. Этот новый тип течения, известный как современное искусство, фокусируется на изучении перформансов и инсталляций. Широко рассмотрены работы художников, работающих в концептуальном искусстве,

проведен комплексный анализ инсталляций и перформансов. Рассматривая первобытную историю и типологическую специфику перформанса в современном искусстве, были изучены четыре основных элемента перформанса, типы и самобытность. Речь шла о том, что современное искусство Казахстана, в том числе стремительное развитие перформанса, совпало с периодом независимости, был проведен обзор отечественного концептуального искусства. Описана художественная картина, инсталляции и перформансы, графика группы «красный трактор», положившей начало трансавангардскому движению в 90-е годы. Проанализированы картины современных художников-членов отечественной группы «Адыр – аспан» - Алии Абубакировой, Гульмарала Таттибая, Бейбита Асемкула, Натальи Лигай, Жениса Нуртасулы. Кроме того, был проведен обзор терминов перформанс и инсталляция в мировом изобразительном искусстве, даны определения этих терминов в мировом искусствоведении, проанализированы перформансы и инсталляции художников. Рассмотрены теоретико-научные труды, которые обосновывают закрепление понятий перформанс, инсталляция в современном изобразительном искусстве новым термином, а также не остались без внимания представители художники авангардного искусства из дальнего и ближнего зарубежья И. Кляйн, В. Аккончи, Г.Нич, К.Бурден, Й. Оно, Й.Бойс, россияне О.Кулик, М. Абрамович, В. Зарян.

Благодарность. Статья подготовлена в рамках грантового проекта AP14871030 «Феномен интермедальности в современной культуре Казахстана. Теоретические основы и художественные практики».

Ключевые слова: современное искусство, концептуальное искусство, перформанс, ультраперформанс, инсталляция, интернет-перформанс, квест-перформанс.

A.B. Kenjakulova^{1*}, Zh.S. Kaynbaeva²

¹M.O. Auezov Institute of Literature and Art, Almaty, Kazakhstan

²M. Utemisov West Kazakhstan University, Uralsk, Kazakhstan,

E-mail: ¹ainura8883@mail.ru, ²zhannatarlan@mail.ru

ORCID: ¹0000-0001-8559-6429, ²0000-0001-6773-1623

Contemporary art and its place in public culture

Abstract. The article is devoted to the avant-garde trends in modern visual art. This new type of movement, known as contemporary art, focuses on the study of performances and installations. The works of artists working in conceptual art are widely considered, a comprehensive analysis of installations and performances is carried out. Considering the primitive history and typological specifics of performance in modern art, four main elements of performance, types and identity were studied. It was said that the modern art of Kazakhstan, including the rapid development of performance, coincided with the period of independence, and a review of domestic conceptual art was conducted. The article describes the artistic painting, installations and performances, graphics of the Red Tractor group, which initiated the trans-Avant-Garde movement in the 90s. The paintings of contemporary artists - members of the national group «Адыр – аспан» - Aliya Abubakirova, Gulmaral Tattibai, Beibit Asemkul, Natalia Ligai, Zhenis Nurtasula are analyzed. In addition, an overview of the terms performance and installation in the world of fine art was conducted, definitions of these terms in world art criticism were given, performances and installations of artists were analyzed. Theoretical and scientific works that substantiate the consolidation of the concepts of performance, installation in modern visual art with a new term are considered, as well as representatives of avant-garde artists from far and near abroad I. Klein, V. Akkonchi, G. Nich, K. Bourdain, J. Ono, J.Boyce, russians O. Kulik, M. Abramovich, V. Zoryan.

Acknowledgments: The article was prepared within the framework of the grant project AP14871030 «The phenomenon of intermediality in modern culture of Kazakhstan. Theoretical foundations and artistic practices».

Keywords: contemporary art, conceptual art, performance, ultra performance, installation, internet performance, quest performance.

1. Кіріспе

XX ғасырдың ең күрделі және түсініксіз өнер түрлерінің бірі – перформанс (*ағылш. performance-орындау, ұсыну, орындау*) шығарманы белгілі бір жерде, белгілі бір уақытта суретшінің немесе топтың әрекеттерінен құралған қойылым. Қазіргі заманғы өнердің түрлері – перформанс жобалары көрерменнің көз жауын алып, бірден тамсана кететін дәстүрлі өнер түрінен алшақтау, мұнда суретшінің ішкі жан дүниесі күрделі формада беріледі, яғни, көркем пластика өзгеріп, әртүрлі стильдердің бір арнада кездесуі көрермен санасын шатастыруы мүмкін, бірақ суретшінің көтерген әлеуметтік-мәдени тақырыбы бірер минуттардан соң ойға қонымды секілді болып көрінері анық, осы тұста өнертанушылардың пікіріне назар аударатын болсақ: «Язык современного искусства становится очень сложным, выразительным, насыщенным эмоциями и тайным смыслом, нуждающимся в интуиции искусствоведа в роли историка, теоретика, пророка, который может определить художественную значимость произведения и потенциал художника. Важным становится стремление мастера через сугубо личное высказывание, через познание собственного экзистенциалистского выбора определить этические ценности всего нашего общества, обращаясь именно к возможностям диалога разных источников» деп толықтыруымызға болады (Шарипова, 2021:181).

Әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, перформансты негізгі төрт элементке бөліп қарастыруға болады: уақыт, орын, суретші және көрермен. Ультраперформанс – бұл қазіргі заманғы өнердің жаңа түрі, онда туынды суретшінің немесе топтың белгілі бір жерде сол уақытта жасаған әрекеттерінен тұрады. Театр, би, музыка, цирк қойылымдары және т. б. сияқты дәстүрлі өнер түрлері де кейде перформанс деп аталады, алайда заманауи өнерде «перформанс» термині авангардтық және концептуалды өнер түрлерінде кеңінен пайдаланылады.

Перформанс футуристердің, дадаистердің, сайқымазақтардың, көше театрының қойылымдарынан туындаған өнер түрі. Перформанс - бұл көрерменге әсер етудің және арандатушылықтың ерекше тәсілі болып табылады. Бұл терминді де бірнеше түрге бөліп қарауға болады, мысалы:

1. Перформанс-арт - өнер туындысын жасаудың негізі құралы суретші немесе суретші тәні.

2. Халық қойылымы (перформанс). Қатысушылар ретінде көптеген көрермендерді тарта отырып, жаппай қойылым жасалады. Мысалға шерулер, демонстрациялар немесе флешмобтар болуы мүмкін.

3. Интернет-перформанс. Бүкіл әлем бойынша көрермендерге бейне жабдықтар арқылы онлайн режимінде таратылатын әрекет.

4. Квест-перформанс. Негізінде, декорация мен сюжеті бар театрландырылған қойылым (ойын) деуге келеді. Ол қойылымда жалданған актерлер перформанс қатысушыларына түрлі эмоционалды әсер беріп, сол перформанстың шындыққа жанасатынындай көңіл-күй сыйлайтын ерекше түрі, көбінесе *horror* жанрында кездеседі.

«Перформанс» термині алғаш рет композитор Дж. Кейдждің «4 <33» композициясымен танылды. Ол сахнада «4 <33» деп аталатын композициясын орындап

шыққан (туындының ұзақтығы 4 минут 33 секундты құрайды). Жоғарыда аталған перформанстың түрлері жалпылама өнерде кездесе, бейнелеу өнеріндегі перформанс 1960 жылдардың басында жанр ретінде кең қанат жая бастады. Авангардтық өнердің бастауында алыс-жақын шетелден И.Кляйн, В.Аккончи, Г.Нич, К.Бурден, Й.Оно, Й.Бойс болса, ресейлік О.Кулик, М.Абрамович, В.Зарян сынды өнерпаздарды алғашқылардың бірі ретінде тануға болады.

Әлемдік тәжірибедегі перформанс 1972 жылы қойылған Джозеф Бойстың «Қасқыр: мен Американы жақсы көремін, ал Америка мені...» атты перформансымен танылған. Дж.Бойстың бұл құбылысы дәстүрлі өнерден алшақтау еді... Дж.Бойс Нью-Йоркке әуежайдан жедел жәрдем көлігімен Рене Блок галереясының залына киізге оранған зембілде жеткізіліп, үш күн бойы ол бір кішкентай бөлмеде жабайы қойотпен өткізген. Шопан бейнесіндегі суретші қалың, сұр киіз көрпеге бүркенген күйінде сабанға жатып, қойот екеуі бір-бірін аңдумен өткізген үшкүндік «амал» жасаған.

Үш күннен кейін Дж.Бойс өзіне үйреніп қалған жануарды құшақтап, Америка жерін баспаған күйінде әуежайға жедел жәрдем көмегімен жеткізіледі. Суретшінің айтуынша: «мен өзімді оқшаулағым келді, өзімді қорғағым келді, Америкада қойоттан басқа ештеңе көрмедім» (ZenkoFoundation) деген. Дж.Бойстың мұндай іс-әрекетін қазақи таныммен жобаласақ, халық емшілері түрлі ару-сырқауға, жарақатқа киіз күйдіріп басқанын білеміз. Сонымен қатар, адам ауруын «малға көшіру» деген де ем түрі кездеседі. Суретшінің бұл әрекеті осы халық еміне ұқсас екендігін байқау қиын емес. Халық арасында киіздің әртүрлі тән ауруын емдейтін қасиетіне қандай сенімді болсақ, жан «жарасын» жазуға да себепші болғанын Дж.Бойстың осы ерекше шығармасынан, перформансынан анық көруге болады. Шығарманың ерекшелігі де осылай айқындалып тұр.

Дж.Бойс. «Қасқыр: мен Американы жақсы көремін, ал Америка мені...». 1972

Перформанс заманауи өнердің трансформациялануына айтарлықтай үлес қосты, өнер мен оның функцияларын қабылдауды өзгертті. «Трансформации в искусстве сопровождались и серьезными изменениями в отношении к искусству самого общества, его роли и места в новой этнокультурной среде потребителей искусства, что вызвало появление новых критериев в творческом процессе и его восприятия. Вместе с тем, интенсивность творческих процессов опережала процесс их осмысления и

оценки, что стало превращаться в одну из актуальных проблем как теории, так и практики» (Кобжанова, 2017:247) автордың бұл пікірі ойымызды нақтылай түседі.

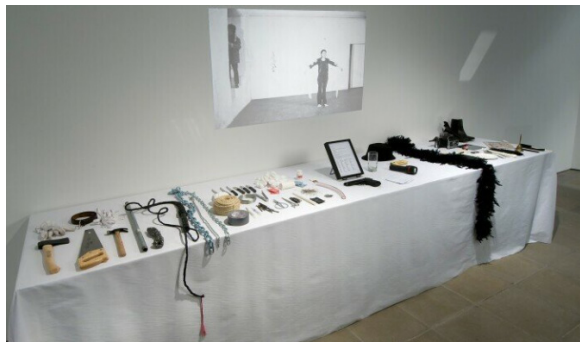
Марина Абрамович сияқты суретшілер өз денелерін экспрессивтіліктің негізгі құралы және физикалық, эмоционалды төзімділіктің шегін зерттей отырып, перформанс бағытын келесі деңгейге көтерді.

М.Абрамовичтің «Ритм 0» жұмысының негізгі идеясы – көрерменнің психо-эмоционалды күйін бақылау, олардың іс-әрекеті. Автордың 1974 жылы таныстырған «Ритм 0» перформансында орындаушы мен көрермендер арасындағы өзара байланыстың шегін тексеру үшін ұйымдастырылған ең күрделі және танымал қойылымдарының бірі (Артхроника, 2009).

М.Абрамович «Ритм 0» 1974

Қойылым барысында М.Абрамович үстелге адамдар қалағанынша пайдалана алатын 72 затты құрайтын әртүрлі заттарды қойып шығады: қайшы, пышақ, қамшы және тіпті бір патронды мылтық болды.

М.Абрамович «Ритм 0» 1974

Суретші көрермендерге оның денесі мен қозғалысын алты сағат бойы басқаруға мүмкіндік берді. Бастапқыда көрермендер тек бақылаушы болса, бірер уақыттан кейін көрермен агрессивті күйде суретші денесімен эксперименттер жасай бастады. Перформанстың түпкі идеясына мән берсек: егер сіз шешім қабылдауды көпшілікке

қалдырсаңыз, адам аяусыз «тілгілеп», тіпті өлтіруі де мүмкін екеніндігін осы қойылымнан көре аламыз. Бұл шығармада адамның ішкі дүниесінің өзгеруі де суреттеліп тұр.

2. Зерттеу әдістері мен материалдар.

2.1 Зерттеу әдістері

Мақала тақырыбына сәйкес өнертану ғылымындағы ағым-бағыттарды түсіндіруде *анализ жасау әдісі* – зерттеу нысанын және оның қасиеттері мен белгілеріне жіктеуде кеңінен қолданылса, әлемдік өнертану саласындағы ғылыми басылымдардағы жалпылама тұжырымнан жеке тұжырым жасап, қорыту үшін *дедукция әдісі* тиімді пайдаланылды, суретші-перформаторлардың өзіндік стилистикалық ерекшелігін анықтауда, шығармаларына анализ жасауда – *формалық-стильдік талдау* жүргізілді, сонымен қатар, *салыстырмалы зерттеу әдісі* Қазақстанның авангардтық өнерінің даму үрдістерін әлемдік контексте қарастыруға мүмкіндік бере алды. Сонымен қатар, *Performance studies* пәнаралық зерттеу саласы – перформанстың мәдени-әлеуметтік рөлін анықтауда басымдылыққа алынды.

2.2 Материалдарға сипаттама

«Performance art» концептуалды өнер түрлерінің алдыңғы қатарына шыға бастады деуге бірнеше себептер бар. «Performance» жанрында көптеген топтар мен зерттеу орталықтар пайда бола бастады. Отандық бұл өнер түрінің форматы енді қалыптаса бастады, ал, «performance» термині батыс өнерінде ХХ ғасырда бекітілген.

Халықаралық деңгейге көтерілген өнер түрі соңғы онжылдықта бірнеше ғылыми-теориялық еңбектермен жылдан-жылға толықтырыла түсуде. Перформанстың дамуы мен орындалуына бағытталған батыстың теориялық еңбектері де басты назарда – Роузли Голдбергтің «Искусство перформанса. От футуризма до наших дней» (Голдберг, 2019), Эрика Фишер-Лихтенің «Эстетика перформативности» (Фишер-Лихте, 2015), Ричард Шехнердің «Теория перформанса» (Шехнер, 2020) және Клэр Бишоптың «Искусственный ад» (Бишоп, 2018) монографиялары осының дәлелі.

3. Талқылау

Қазақстанның қазіргі заманғы өнерінің, оның ішінде перформанстың қарқынды дамуы тәуелсіздік кезеңімен тұспа-тұс келеді деуге болады. Соңғы онжылдықта осы өнер түрі әлеуметтік мәдени ортада белсенділік танытып, көрермендерінің өнерге деген көзқарасын жаңа сатыға көтере түсті.

Қазіргі өнертану саласындағы шығармашыл топ өкілдерінің тақырыбы күрделі өзгеріске ұшараған, жаңа зерттеу стратегиялары пайда болады, сұрақтар мен зерттеу тақырыптарының ауқымы кеңейеді (Келсінбек, 2023: 226).

Кенестік дәуір құлдырағаннан кейін Тәуелсіздік кезеңі тұсында отандық өнер көптеген жылдар бойы цензурадағы тақырыптарға батыл қадам жасап, өнерді өз тілінде «сөйлете» бастады. Осы дәуірдегі отандық суретшілер әлеуметтік-тұрмыстық тақырыптарда жұмыс жасаған, мысалға, қылқалам шеберлерінің мәңгілік тақырыбына айналған фольклор, суретшілердің қай заманда болмасын қайнар көзі, елінің әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрін суреттеуде шабыттанған мекені болғандығы аға буыннан мирас болып қалған көркемсуреттерден көреміз. Алайда, саясат қазақ тарихын бейнелейтін шығармашылық туындыларда идеологиялық тыйым салғандығын да айта кету керек (Шарипова, 2022).

«Мінсіз ер-тоқым» (1997) перформансының авторы - кескіндеме, перформанс, инсталляция, видео-артта белсенді жұмыс істеген Рустам Халфин. Перформанста суретші пластикалық материалға саз балшықты пайдаланады. Бұнда - аттың үстіне саз балшық жағып шабандозды жалаңаштай отырғызған бейнесінің көрінісін байқаймыз. Осылайша «мінсіз ер-тоқым» пайда болды.

Танымал трансавангардистер - Виталий Симаков, Саид Атабеков, Смайыл Баялиев, Асхат Ахмедьяров, Молдақұл Нарымбетов бастаған «Қызыл трактор» дербес тобы. Олар бірнеше рет отандық және шетелдік көрермендерге өздерінің батыл шығармаларымен танымал болды. Бұл топтың негізгі идеясы архаика, исламға дейінгі дәуір, шаманизмді таныту еді. Топ өкілдері шамандар мен бақсылар, халық емшілері, дервиштерге қызығушылығын өз шығармаларына арқау етті.

Қызыл трактор «Тазарту». 2018

90-жылдардың басынан бері белсенді еңбек етіп жүрген «Қызыл трактор» мүшелері, трансавангард қозғалысының негізін салушылар, 2018 жылы Нью-Йоркте өткен көрмеде өздерінің үш жүзге жуық экспонатын қойған, олардың түрі де сан алуан - көркем сурет, графика, инсталляциялар, перформанстар. Осы көрмеде «Қызыл трактор» тобы «Тазарту» атты өзінің танымал перформанстарының бірін ұсынды.

Бүгінгі таңда заманауи өнер түрлерінде жұмыс жасап жүрген суретшілер қатары аз емес. Олардың ішінде «Aduг-aspan» тобын ерекше атап өтсек.

Бұл топты Наталья Лигай, Бейбіт Әсемқұл, Гүлмарал Тәттібай, Алия Қанибекова, Жәніс Нұртасұлы сияқты суретшілер құрайды.

Бұрынғы атауы KADMII Қызыл қазіргі «Aduг-aspan» тобы 2016 жылы Астана қаласының Ұлттық музейінде Жер-Ана перформансын ұсынды. Медициналық қорғаныш киімдерін кигендер Шымылдықта 25 метрлік кимешек киіп отырған «Жер ана» образындағы кейіпкерді залалсыздандыру жұмыстарын жасап жатқан көрінісін байқауға болады. Мұнда суретшілердің алған басты тақырыбы – қоршаған ортаның табиғи жағдайын жақсарту, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, табиғи байлықтарды сақтау және көркейтуді. Мағынасы табиғат пен қоғамның өзара үйлесімді әрекетін жалғастыруға бағытталған. Қоршаған ортаны қорғау – қоғам мен табиғаттың гармониялық қарым-қатынасын қамтамасыз ету.

2023 жылы дәл осы топтың экологиялық мәселелерді көтеретін тақырыпта орындалған тағы бір жұмысы – «Шалқыма» деп аталады.

«Aduг-aspaн» «Шалқыма». 2023

Перформанс Астанадағы Талдыкөл тақырыбын қозғайды. 3-4 жыл бойы дауға айналған кіші Талдыкөл маңындағы құрылысты тоқтату мақсатында табиғат жанашырлары дабыл қағып көлдің жағдайына назар аударту үшін жасалған шаралар еді. Бұл көл туралы қоғам пікірі кереғар екендігі шығарманың тақырыбынан да айқындалып тұр.

«Aduг-aspaн» тобының келесі жұмысы 2023 жылы Астана көшелерінде орындалған «Көрінбейтін суретші» (Невидимка). Перформанстың идеясы отандық суретшілердің Заң алдындағы, Суретші құқығы қорғалмағандығы жайлы еді. «Aduг-aspaн» өкілдерінің бұл акциясының салмағы да ауыр, себебі өнер қайраткерлерінің ойында жүрген мәселесін көтерген: біріншісі, суретшінің қоғамдық ортадағы рөлі болса, екінші мәселесі, бейнелеу өнеріне жаны жақын, талантты жасөспірімдерге мәдениет ошағы, нақтырақ айтсақ – бейнелеу өнері академиясын салып беруді сұрамақ мақсатында шеруге шыққан.

«Aduг-aspaн» Көрінбейтін суретші. 2023

Перформансты тамашалаған қарапайым халық қолдап та жатты. Наразылық танып жатқан қарапайым халық та болды. Үрейленген жұрттың мұндай наразылығын түсінуге де болады, себебі мұндай көріністер қала тіршілігінде күнде бола бермейді.

Перформер-суретші Гүлмарал Тәттібай 2023 жылы орындаған «Ел ана» перформансында ХХ ғасырдың басынан бүгінгі күнге дейінгі 7 тағдырлы кезеңді 7 оқиғаны сөйлете білді.

Мұнда түрлі тарихи оқиғаның куәгері болған 32 шапан қойылған. Тарихтан сыр шертіп тұрған көне шапанның бірі 1940 жылы тігілген десе-ді. Осы «Ел ана» қойылымындағы шапандардың басым бөлігі Ақмола облысындағы Мәдениет ауылының тұрғындарынан жиналған. Ерекше атап кететін жәйт, Гүлмарал Тәттібаеваның *шапандар топтамасы* бұған дейін Германия, Қытай және Түркия жұртшылығына ұсынылған еді.

Гүлмарал Тәттібай. Шапандар топтамасы

Бұдан бөлек, суретшінің таңдаулы қылқалам туындылары Венгрия, Түркия, Оңтүстік Корея, Латвия, Голландия, Ресей, Йордания, Ұлыбритания және Қытайдың көрмелерінде қойылған.

«Ел ана» перформансының мазмұны қазақ әйелдерінің тағдырын заманауи тілмен сөйлете білуімен ерекшеленді. Қазақ әйелдері – үлкен феномен. Дала мәдениетіндегі қазақ әйелдеріне тән жігерлілік, табандылық, имандылықты пен төзімділік «Ел ана» перформансында кеңінен көрсетілген.

Г.Тәттібай «Ел ана». 2023

Әйел қауымының басынан кешірген жеті оқиғасы – ашаршылық пен ұлт-азаттық көтеріліс, тың игеру кезеңдері, Желтоқсан оқиғасы, 90- жылдардағы экономиканың күйреуі – әйелдер қауымының басына түскен үлкен сынақ еді. Осындай сынақтарда мойымаған әйел бейнесі заманауи көзқараспен тартымды берілген. Егер жай ғана тақырыппен шыққан картиналар болса, мұндай тартымды болар ма еді?.

Өнер үнемі өзгеріске ұшырап отырады – бұл заңдылық. Бүгінгі бейнелеу өнерінде әлеуметтік проблема, қоғам және адами құндылықтар тақырыбы суретшілерді бейжай қалдырмайтыны көңілге медеу болғандай әсер берді

4. Зерттеу нәтижелері

Бүгінде әлемдік көрмелерде өзінің заманауи өнерін танытып жүрген отандық суретшілер аз емес. Заманауи сурет өнері болып танылған инсталляция мен перформанс, фото-видео арт бағытындағы суретшілеріміздің батыл қадамдары өз көрермендерін бей-жай қалдырмайды. Көрмелерді аралап, үнсіз қайту емес, сол жерде суретшінің жан дүниесінің өз шығармасымен үндесуін байқай алуын да қамтамасыз етеді. Тағы бір ерекшелік: қоғамдағы болып жатқан мәселелердің батыл көріністері, бейнелеу өнеріндегі прогрестік бағыт. Бұл топтағы суретшілердің өнерге деген көзқарастары да басқаша. Олардың ойынша өнер арқылы адамды жақсы жолға тәрбиелеуге болады деу қателік.

Қазақстандағы заманауи өнерді насихаттаушы суретшілердің бірі Сырлыбек Бекботаевтың пікірінше «Өнерде мәжбүрлеуге жол жоқ». Өзінің заманауи сурет өнерінде танымалдылығын «Қызыл трактормен» байланыстырған суретші өз туындыларында ауылдағы әлі де кездесетін ақпараттық сауатсыздық, әлеуметтік жағдай, ел тарихынан көріністерді батыл бейнелеген. Оның «Қызыл сүзгі», «Қырғыз асуы», «Үлкен мәлімет» инсталляциялық туындыларын суретші мен көрерменнің диалогі деп те қарауға болады.

Заманауи өнердің тағы бір тобы Сәулет Жәнібек, Гүлмарал Тәттібаева, Айгерім Мажитханқызы сияқты жастармен толығып келе жатқаны көрерменін де, сыншыларды да қызықтыруда. Олар заманауи өнердің өміршеңдігін, кеңістік талғамайтынын, кез келген ортада үйлесім таба алатындығын дәлелдеуде.

5. Қорытынды

Ағымдағы жылдың 26-30 наурызы АР14871030 «Қазіргі Қазақстан мәдениетіндегі интермедиалдылық феномен. Теориялық негіздері мен көркемдік тәжірибелер» жобасы аясында орындалған ғылыми іссапардың нәтижесінде Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі, Нассанат галереясы қорынан көптеген материалдар жиналып, осы мақаланың зерттеу нәтижесіне енгізілді.

Концептуалист суретші «Адыр-аспан» тобының мүшесі Гүлмарал Тәттібайдың жеке шеберханасына баруға да жол түсті. Суретші шеберханасындағы өзінің алтын қорындағы туындыларын көрсетіп, бірнеше жұмыстардың көшірмелерін алуға мүмкіндік берді. Сонымен бірге, «Адыр-аспан» тобының мүшелері Алия Қанибекова мен Бейбіт Әсемқұл шеберханасында да сұхбат алынып, материалдар жиналды. Жоғарыда есімі аталған суретшілердің шығармашылығы АР14871030 жобасы аясында жарық көретін ұжымдық монографияда толықтырылып ұсынылады.

Ел ордасы Астана қаласында заманауи өнерге қолдау көрсетілетіндігін де айта кету керек. Мұнда суретшілер еркін түрде перформанстар көрсетіп, видео-арт жасап, өз шығармашылық ортасын қала көшелерінен тапқан. Осындай батыл қадамның бірін Айгерім Мажитханқызы да көрсетуде. Оның «Қиын жол» видео-арт туындысы Италияда үздік отыз жұмысқа енген. Ал, айналада болып жатқан оқиғаларды «Жол белгілері» топтамасымен таңбалаған жұмыстары Воронеж қаласындағы ұлттық саябаққа қойылған. Бұл - бір ғана мысал.

Заманауи өнер өкілдерінің шығармалары адамның ішкі және сыртқы жан дүниесін байланыстыра отырып, сезімді сыртқа батыл шығара алуымен ерекшеленіп келеді. Олар өз туындылары арқылы күнделікті тіршілікті қоғамдық мәселелермен байланыстыра алады.

Жас суретшілердің бұл қадамдары әлі де талай «шедеврлерді» дүниеге әкелуі сөзсіз. Сондықтан да перформанс өнері түсініксіздіктен таң қалуға дейінгі аралықта өз шарықтау шегін тоқтатпақ емес. Қорытындай келе, бейнелеу өнері қай заманда болмасын қоғамдық сананың бір көрінісі болып отырады.

Әдебиеттер:

1. Бишоп К. Искусственный ад. Партиципаторное искусство и политика зрительства. – V-A-C- Press, 2020. – 528 с.
2. Голдберг Р. Искусство перформанса. От футуризма до наших дней. - М: Ad Marginem, 2019. 320 с.
3. Келсинбек, М., Шарипова, Д., Кобжанова, С. Мир вещей традиционной культуры в натюрморте казахстана и национально-культурное самопознание. *Keruen*, 81(4), 2023. Б. 260–284. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.4-21>
4. Кобжанова С.Ж. Перформанс и инсталляции в современном искусстве Казахстана // Изобразительное искусство Казахстана в контексте мирового художественного процесса (коллективная монография) – Алматы: ИЛИ МОН РК, 2017. – 312 с.
5. Марина Абрамович играет со смертью // Архроника – 2009. № 2/2009. – С.32-39.
6. Фишер-Лихте Э. Эстетика перформативности. – Канон+, 2015. – 384 с. ISBN 978-5-88373-670-3.
7. Шарипова Д.С., Кобжанова С.Ж., Кенджакулова А.Б. Интертекстуальность в современном искусстве Казахстана в аспекте культурной памяти // Вестник Казахского национального женского педагогического университета. 2021; (2). – С. 179-190. <https://doi.org/10.52512/2306-5079-2021-86-2-179-190>
8. Sharipova D.S., Tulenova A.I., Kenjakulova A.B., Kenzhebayeva L.A. (2022) Representation of the past in the fine arts of Kazakhstan through an appeal to national folklore (THE 1970s–2010s) // Terra Sebus. Т. 14. pp. 233 – 256. https://www.cclbsebes.ro/wp-content/uploads/2023/05/11_Dilyara_S_Sharipova_et_alii.pdf
9. Шехнер Р. Теория перформанса. – V-A-C- Press, 2020. – 488 с. ISBN 978-5-907183-08-7.
10. https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D1%82+%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D1%81&rlz=1C1YTUH_ruKZ1094KZ1094&oq=%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D1%82+%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D1%81&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIICAEQABgWGB4yCggCEAAyGAAQYogQyCggDEAAyGAAQYogQyBggEEEEYPNIBCjExOTczajBqMTWoAgmWAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8

References:

1. Bishop K. (2020) Artificial hell. Participatory art and the politics of spectatorship. – V-A-C-Press. – 528 p. (in Russ).
2. Goldberg R. (2019) The art of performance art. From futurism to the present day. – Moscow: Ad Marginem, 2019. – 320 p. (in Russ).

3. Kelsinbek M., Sharipova, D., Kobzhanova, S. (2023). The world of things of traditional culture in still life of Kazakhstan and national-cultural self-knowledge. *The Scientific Journal «Keruen», 81(4)*. pp. 260–284. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.4-21>
4. Kobzhanova S.J. (2017) Performance and installations in contemporary art of Kazakhstan //Fine art of Kazakhstan in the context of the world artistic process (collective monograph). – Almaty: OR the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. – 312 p. (in Russ).
5. Marina Abramovich plays with death // *Arthronika* – 2009. No. 2/2009. – pp. 32-39.
6. Fischer-Lichte E. (2015) The aesthetics of performativity. – Canon+. – 384 p. ISBN 978-5-88373-670-3. (in Russ).
7. Sharipova D.S., Kobzhanova S.J., Kenjakulova A.B. (2021) Intertextuality in contemporary art of Kazakhstan in the aspect of cultural memory // *Bulletin of the Kazakh National Women's Pedagogical University*; (2). – pp. 179-190. <https://doi.org/10.52512/2306-5079-2021-86-2-179-190> (in Russ).
8. Sharipova D.S., Tulenova A.I., Kenjakulova A.B., Kenzhebayeva L.A. (2022) Representation of the past in the fine arts of Kazakhstan through an appeal to national folklore (THE 1970s–2010s) // *Terra Sebus. T. 14*. – pp. 233 – 256. https://www.cclbsebes.ro/wp-content/uploads/2023/05/11_Dilyara_S_Sharipova_et_alii.pdf (in Eng)
9. Schechner R. (2020) *Theory of performance*. – V-A-C-Press. – 488 p. ISBN 978-5-907183-08-7 (in Russ)
10. https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D1%82+%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D1%81&rlz=1C1YTUH_ruKZ1094KZ1094&oq=%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D1%82++%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D1%81&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIICAEQABgWGB4yCggCEAAYgAQYogQyCggDEAAYgAQYogQyBggEEEUYPNIBCjExOTczajBqMTWoAgmwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (in Russ)